

บทที่ 2

ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมอัตลักษณ์พื้นถิ่นของภาควัวควาย หุ่นฟ้าบด เชียงใหม่ เพื่อการท่องเที่ยวชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องภาควัวควาย และแนวทางในการกำหนดกรอบและการนำไปใช้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) บริบทของภาควัวควาย เพื่อสร้างความเข้าใจและที่มาและความสำคัญของภาควัวควาย 2) บริบททางการศึกษาวิจัยของภาควัวควาย 3) กรอบแนวคิดของงานวิจัย และ 4) การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีรายละเอียดดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.1 ประวัติและความเป็นมาของภาควัวควาย

การศึกษาประวัติความเป็นมาของภาควัวควายแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ประวัติภาควัวควาย ส่วนที่ 2 ภาควัวควาย ในเชียงใหม่ ลำพูน และส่วนที่ 3 ภาควัวควาย หุ่นฟ้าบด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

2.1.1 ประวัติภาควัวควาย

ภาคหรือตลาด เป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของคนไทย ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในด้านที่ตั้ง รูปแบบ ตลอดจนประเภทของสินค้า ตามสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีซึ่งเปลี่ยนไปในแต่ละสมัย

ภาคมีขึ้นมานานแล้ว โดยในตำนานจะเขียนเป็น กลาด ภาคลาด หรือภาคดี เช่นภาคดีเชียงใหม่ เป็นภาคแห่งหนึ่งบริเวณหน้าวัดพระสิงห์สมัยนั้น ชื่อของ ภาค แต่ละแห่งมักมีชื่อตามสถานที่ เช่น ภาคสันป่าข่อย ภาคบ้านสันทราย ส่วนประเภทของ ภาค อาจแบ่งตามลักษณะเวลาที่ หรือเวลาเปิดภาค เช่น ภาคเช้า ภาคแลง เข้าภาค ในบางกรณีมีการเรียกขาน หรือตามบริบทเฉพาะที่ทำให้คำเรียกภาคมีหลากหลายตามขนาดของภาคในด้านนาเช่น ภาคก้อม ภาคเช้า ภาคดี ภาคเลิง ภาคแลง ภาควโรรส ภาคหมั่ว ภาคหลวง

“ภาคจัวควาย” (ภาควัวควาย) หมายถึงภาคที่ใหญ่กว่าภาคหมั่ว (ภาคขายของตั้งแต่เข้าไปถึง

ตอนเย็นโดยแม่ค้าและพ่อค้าจะเอาของมานั่งขายตลอดวัน) โดยจะตั้งขึ้นในตำบลหรืออำเภอของตัวเอง และจะมีขึ้นเดือนละครั้งในวันไหนก็ได้ แล้วแต่หมู่บ้านนั้นๆ จะประกาศนัดให้ชาวบ้านมาซื้อของซึ่งมีขายทุกอย่าง รวมทั้งวัวและควาย (ไกรศรี นิมมานเหมินต์, 2542) ตลาดที่มีการนัดขึ้นให้มาค้าขายในวันที่กำหนดตามการตกลงของแต่ละชุมชนนั้นเป็นตลาดรูปแบบ “ตลาดนัด” หมายถึงสถานที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่ประจำ จัดให้มีขึ้นเฉพาะวันที่กำหนดขึ้นเท่านั้น หากพิจารณาความหมายนี้เห็นว่าร่องรอยพัฒนาการของกาดนัดในสังคมไทยนั้นมีมาแต่โบราณเป็นกิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของคนในแต่ละชุมชนแบบไม่ประจำ เมื่อกาดนัดมีผู้คนติดกาดมากขึ้น มีการขยายเพิ่มสถานที่ในการขาย เพิ่มเวลาในการนัดตั้งมากขึ้น จึงพัฒนาเป็นกาดประจำทุกวัน ทำให้กาดมีการพัฒนาตัวกลายเป็นกาดกลางของชุมชน จะเห็นได้ว่า กาดนัดเป็นจุดเริ่มแรกหรือรากเหง้าของกาดกลางและกาดหลักภายในชุมชน

สุทธิर्थ ชูชาติ (2538) ได้ให้คำนิยามของ กาดจั้ว หมายถึงกาดนัดซึ่งค้าขายวัวควายเป็นหลักในระยะเริ่มต้น ในระหว่างปี พ.ศ.2490 ถึงปี พ.ศ. 2510 ต่อมาได้มีการค้าขายสินค้าอย่างอื่นเพิ่มเติมได้แก่ รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ เสื้อผ้า อาหาร ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคอื่นๆ กาดวัวควายแตกต่างจากกาดนัดในเรื่องการขายสินค้าเพราะกาดนัดจะขายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคแต่กาดวัวควายจะค้าขาย วัว ควาย เป็นสินค้าหลักและมีสินค้าอุปโภคบริโภคเพิ่มภายหลัง

การเกิด กาดวัวควาย หรือพื้นที่นัดเพื่อการซื้อขายวัวควายมาจาก ความสำคัญของวัว และควายที่ใช้ในการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นหลักของประชาชนชาวภาคเหนือ ซึ่งวัวและควายเป็นสัตว์ที่จำเป็นต่อการเกษตรเป็นหลัก วัวควายเป็นพาหนะที่สำคัญมาแต่โบราณ การใช้วัวสำหรับลากเกวียนเรียกว่า “วัวล้อ” หรือการใช้วัวบรรทุกสินค้าเรียกว่า “วัวต่าง” การใช้ควายสำหรับไถนาและปรุงเป็นอาหาร อีกทั้งวัวและควายยังเป็นสินค้าที่มีการส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ นำรายได้เข้าสู่ประเทศ เมื่อเกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ความต้องการนำวัวควายไปบริโภคมากขึ้น จึงทำให้เกิดการซื้อขายวัวควาย เพื่อการใช้แรงงานควบคู่กับการบริโภคเนื้อสัตว์ การซื้อขายสัตว์ภายในหมู่บ้านของชาวนาจึงไม่เพียงพอสำหรับสนองความต้องการดังกล่าว จึงเกิดวันนัดหมายและสถานที่แน่นอนพอจะรวบรวมสัตว์ได้ในปริมาณมากเพื่อซื้อขายในการใช้แรงงานเพื่อการเกษตร และบริโภคเนื้อสัตว์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเกิดกาดวัวควายหรือกาดจั้วขึ้นภายในภาคเหนือของประเทศไทย (สุทธิर्थ ชูชาติ, 2538) สัตว์สินค้าที่นำมาจำหน่ายภายในกาดวัวควายมีทั้ง วัว ควาย ม้า ไปจนถึงช้าง ต่อมาภายหลังก็มีสินค้าพื้นเมืองเกษตรกรรมในท้องถิ่น เช่น เมียง ยาเส้น ฝ้าย ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด สนู เครื่องใช้ภายในบ้าน เสื้อผ้าสำเร็จรูป ไปจนถึง รถจักรยาน และรถจักรยานยนต์ที่มีจำหน่ายในกากระยะแรกก่อน พ.ศ.2510

สินค้าในภาควัวควาย หากพิจารณาตั้งแต่ระยะเปิดภาค พ.ศ.2492 จนถึงปัจจุบัน สามารถจัดสินค้าออกเป็น 3 ประเภทและจัดระยะเวลาพัฒนาการของภาควัวควาย ออกได้ 3 ระยะ โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการใช้สินค้าและบริการซึ่งมีผลทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนวิถีชีวิต ได้ ดังนี้

1) ระยะภาควัวควายในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ (ก่อน พ.ศ. 2500)

ระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นก่อนระบบการผลิตเพื่อการค้าขายมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ในการบริโภคโดยผลผลิตที่เหลืออาจส่งแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา การค้าในระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาจากพื้นฐานที่แต่ละหมู่บ้านไม่สามารถผลิตสิ่งของได้หมด จึงเกิดความต้องการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนขึ้น

การผลิตเพื่อยังชีพมักเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ที่หมู่บ้านจะผลิตเองได้เกือบทุกอย่าง โดยมีการแลกเปลี่ยนในปริมาณน้อย ยกเว้นสินค้าประเภทหายากที่มีในบางหมู่บ้านที่จะนำมาแลกเปลี่ยนกันในรูปแบบของค่างหรือของค่างเงิน

ในช่วงนี้ยังไม่ปรากฏการค้าวัวควายจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้าน อาจเพราะปริมาณซื้อขายวัวควาย อาจไม่มีมากเพียงพอจะทำให้เกิดจุดนัดพบในการซื้อขายหรือภาคได้ มีเพียงการซื้อขายวัวควายภายในหมู่บ้านกันเองหรือระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียงกัน

2) ระยะภาควัวควายในระบบการผลิตใช้แรงงานสัตว์ (พ.ศ.2490-2525)

เมื่อความต้องการสินค้าบริโภคอุปโภคเพิ่มมากขึ้นการขยายตัวทางด้านการเกษตรกรรมมีมากขึ้นและการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายตัวด้านคมนาคมที่สามารถเชื่อมต่อในแต่ละชุมชนได้สะดวกขึ้น ทำให้ระบบการผลิตเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนเป็นระบบการผลิตเพื่อขายเพื่อนำเงินมาแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ จึงทำให้มีความต้องการในการใช้ วัวควาย เพื่อแรงงานและการบริโภคมากขึ้นกว่าเดิม การซื้อขายวัวควายในหมู่บ้านตามแบบระบบเดิมซึ่งพ่อค้าเดินทางเข้ามาซื้อตามบ้านของชาวนา ก็เปลี่ยนเป็นการเกิดระบบภาค คือมีสถานที่ซื้อขายและนัดวันเวลาที่แน่นอนภาควัวควาย หรือ ภาคจัว จึงเกิดขึ้นหลายแห่งในภาคเหนือในช่วงระยะเวลานี้

สินค้าในภาควัวควายเริ่มต้นจากการจำหน่ายวัวควายเพื่อใช้ในการเกษตร วัวใช้สำหรับลากเกวียน ควายใช้สำหรับไถนา ต่อจากนั้นก็มียุทธผลด้านการเกษตรในท้องถิ่นเข้ามาจำหน่ายและต่อมามีเสื้อผ้าสำเร็จรูปและเครื่องใช้ภายในบ้านเรือน ภายหลังเมื่อการใช้จักรยานก็เริ่มมีจักรยานยนต์เข้ามาจำหน่ายในภาควัวควาย สินค้าดังกล่าวเพิ่มปริมาณน้อยไปสู่ภาค ทำให้ภาควัวควาย กลายเป็นภาคนัดในท้องถิ่นเพื่อชาวนาในท้องถิ่นใช้ในระบบการเกษตรเป็นหลัก โดยอาจมีพ่อค้าซื้อวัวควายต่างถิ่นมาขายสินค้าบ้างแต่ปริมาณน้อย

3) ระยะเวลาวัวควายในระบบการผลิตเพื่อขายเนื้อสัตว์ (พ.ศ.2526 ถึง ปัจจุบัน)

ระบบการผลิตเนื้อสัตว์เริ่มพัฒนาเป็นอุตสาหกรรม ทำให้การค้าวัวควายขยายจากภาคการเกษตรไปสู่อุตสาหกรรม มีการค้าขายกันในปริมาณมากประกอบกับการขยายตัวของภาคในส่วนสินค้าอุปโภคและบริโภคตามระบบการผลิตเพื่อการค้าขายในขณะที่สินค้าเกษตรกรรมพื้นถิ่นลดความสำคัญลง มีการค้าขายยานพาหนะขนาดเล็กและเครื่องมือเกษตรกรรมมาเสริม การค้าวัวควายที่มีอยู่มีการขายเพื่อเป็นแรงงานและเพื่อส่งชำแหละมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า ภาควัวควาย เริ่มต้นจากภาคเล็กในหมู่บ้านเพื่อตอบสนองการขายวัวควาย เพื่อการเกษตรและใช้งานมีสินค้าจากหมู่บ้านมาจำหน่ายเล็กน้อยแล้วค่อยขยายขึ้นมีสินค้าในเมืองมาจำหน่ายมากขึ้น มีสินค้าจากโรงงานมาเสริมสินค้าในท้องถิ่น มีการค้าวัวควายเพื่อบริโภคเนื้อวัวควายที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่ใช้เพื่อเป็นแรงงานเป็นหลัก (สุทธิธ ชูชาติ,2538)

วัตถุประสงค์และประโยชน์ในการจัดตั้งภาควัวควาย จากการสอบถามเจ้าของภาควัวควายพบว่า มีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่

- 1) เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายวัวควายระหว่างเกษตรกรและพ่อค้า
- 2) เป็นแหล่งรวบรวมสัตว์จากท้องที่ต่างๆเข้าสู่ภาคเพื่อสร้างความสะดวกต่อผู้ซื้อสัตว์ เป็นการประหยัดเวลาและค่าขนส่ง
- 3) เป็นการส่งเสริมเกษตรกรในแหล่งที่มีภาคนัดมีการเลี้ยงวัวควาย เนื่องจากเกษตรกรมีแหล่งหรือช่องทางที่นำสัตว์มาขายโดยได้รับราคาที่เป็นธรรม
- 4) เป็นช่องทางให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก
- 5) เป็นแหล่งก่อให้เกิดอาชีพและรายได้แก่ชาวบ้านในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง เช่น พ่อค้าแม่ค้า เครื่องอุปโภคบริโภค
- 6) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ พบปะสังสรรค์ระหว่างชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง
- 7) เป็นพื้นที่ในการให้บริการแก่ประชาชน และศูนย์กลางของชุมชน

แม้ปัจจุบัน บทบาทของวัวควายที่มีความสำคัญในการเกษตรในอดีต ได้เปลี่ยนเป็นการนำไปใช้เพื่อการบริโภคของคนในสังคมเมือง ความต้องการของวัวควายมิได้ลดลงเนื่องจากการเพิ่มรายได้เสริมให้แก่พ่อค้าชาวนาในการค้าขายวัวควายมีผลกำไรแบ่งปันกันอย่างทั่วถึงตั้งแต่ชาวนาผู้เลี้ยงสัตว์ พ่อค้าสัตว์ แม้กระทั่งคนรับจ้างเลี้ยงวัวควาย ซึ่งชาวนามีการปรับตัวตามระบบเศรษฐกิจใหม่เพื่อให้ผู้ค้าขายวัวควายสามารถดำรงอยู่ได้

วรรณกรรมในส่วนของภาควัวควาย แสดงให้เห็นว่าภาควัวควายเป็นกลไกสำคัญของสังคมเกษตรกรรมที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงในหลากหลายด้านทั้งทางด้าน

กายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนชนบทนับแต่อดีตมาจนปัจจุบันแก่ประชาชนทุกคนชนมาใช้บริการในภาควัวควาย (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร,2531)

2.1.2 ภาควัวควายในเชียงใหม่ ลำพูน

บริเวณพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูนเป็นบริเวณในพื้นที่ราบแอ่งเชียงใหม่ ลำพูน มีลักษณะคล้ายกระทะ รับน้ำในระบบชลประทานหลวงและชลประทานราษฎร์ สามารถใช้ได้ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง มีน้ำอุดมสมบูรณ์ จึงสามารถปลูกพืชหมุนเวียนในนาได้ตลอดปี ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่นี้ส่วนมากเป็นชาวนา อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบท ทำการผลิตเพื่อยังชีพมากกว่าผลิตเพื่อค้าขาย ด้วยการไ้วัวและควายเป็นหลักในการทำเกษตรกรรมและการขนส่งสินค้า

ในเขตที่ราบแอ่งเชียงใหม่ ลำพูน มีภาคซื้อวัว ควายซึ่งเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ.2490-2505 หรือเกิดขึ้นในระยะเวลาแตกหน่อของระบบการผลิตเพื่อขายในหมู่บ้านชนบท ภาคที่สำคัญมีดังนี้

- 1) ภาควัวควาย เวียงหนองล่อง ตั้งอยู่กิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน มีภาคในวันอาทิตย์
- 2) ภาควัวควาย แม่ฮ้อย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีภาคในวันจันทร์
- 3) ภาควัวควาย บ้านต้นคู้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีภาคในวันพฤหัสบดี
- 4) ภาควัวควาย หุ่นฟ้าบด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีภาคในวันเสาร์

ภาควัวควายจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ได้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันอยู่เสมอตามวันเวลาที่จัดให้มีภาคนัดสัปดาห์ละ 1 วัน โดยแต่ละภาคจะไม่เปิดภาคนัดในวันเดียวกันเพื่อการกระจายการค้าขายในแต่ละชุมชน โดยภาควัวควายทั้ง 4 แหล่งนี้ ภาคที่มีพัฒนาทางพื้นที่และเศรษฐกิจที่ดีที่สุด คือ “ภาควัวควายหุ่นฟ้าบด” เปิดดำเนินการมาแล้วถึง 50 ปี เป็นตลาดระยะที่ 2 ที่เกิดหลังปี พ.ศ.2500 และมีแนวโน้มที่ได้รับความนิยมจากผู้ซื้อสินค้าและพ่อค้า แม่ค้า มีพื้นที่ตั้งร้านค้า และการจัดแบ่งพื้นที่ค้าขายวัว ควาย ในลักษณะถาวรกว่าภาคอื่นๆ เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชน และการคมนาคมขนส่งสะดวก รวมทั้งมีพื้นที่กว้างขวางสามารถขยายกิจการได้ ประกอบกับเจ้าของภาคมีความรู้ ความสามารถในการวางแผนดำเนินงานและบริหารกิจการ อีกทั้งเจ้าของมีแนวความคิดในเรื่องของการอนุรักษ์ภาคแบบชนบทและค่านึงความเป็นเอกลักษณ์ของภาควัวควาย

2.1.3 ภาควัวควายหุ่นฟ้าบด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

ภาควัวควายหุ่นฟ้าบด นับเป็นภาควัวควายที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 15 ตำบลลู่หว้า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ของภาคนี้มี 17 ไร่ ถูกเอามาใช้ประโยชน์ใน

การค้าขายประมาณ 8 ไร่ กาดมีมานานร่วม 50 ปี มีการซื้อขาย วัว ควาย และสินค้าทั่วไป หลากหลาย นับเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญที่มีการซื้อขายสินค้าเป็นจำนวนมาก โดยมีประชาชนทั้งในอำเภอสันป่าตองและอำเภอใกล้เคียงนิยมซื้อสินค้า เนื่องจากมีสินค้าให้บริการและหลากหลายชนิด ราคาค่า ตั้งในพื้นที่สัญจรสะดวกและเปิดทำการทุกวันเสาร์

ประวัติของกาดนัดวัวควายทุ่งฟ้าบด โดยการบันทึกของนายอินสอน ลอมศรี บุตรชายของนายสม ลอมศรี ผู้สร้างกาดวัวควายทุ่งฟ้าบด ที่บันทึกไว้ปี พ.ศ.2502 มีประเด็นสำคัญ คือ

จุดประสงค์การจัดตั้งกาดนัดแห่งนี้ขึ้น ก็คือ

- 1) ปรับปรุงบริเวณที่จัดตั้งเป็นสวนไม้ผล แต่ไม่ได้รับผลจากต้นไม้เหล่านั้นเท่าที่ควรให้สร้างประโยชน์
- 2) ต้องการพัฒนาให้สวนและที่ดินมีราคาและมีความเจริญกว่าเดิม
- 3) ต้องการให้พ่อค้า แม่ค้า มาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน

นายสม ลอมศรี ผู้บริหารงานของกาดนี้ จึงได้ประกาศให้พ่อค้า แม่ค้า มาค้าขายในกาด โดยได้นำ ลิก ซอพื้นเมือง มาแสดงให้พ่อค้า แม่ค้าและประชาชนที่เข้ามาซื้อขายของในกาดนี้ดูเป็นเวลานานพอสมควร เมื่อเห็นว่าพ่อค้า แม่ค้าและประชาชน มาซื้อขายในกาดจนติดแล้ว จึงได้เลิกการแสดงมหรสพต่างๆ

ต่อมาในระยะ พ.ศ.2502-2504 มีพ่อค้า แม่ค้ามาค้าขายน้อยมาก และมีเหตุขัดข้องบางประการที่ทำให้นายสม ลอมศรี จึงตัดสินใจปิดกาดลงในปี พ.ศ. 2505-2506 เป็นระยะเวลา 2 ปี สาเหตุในการปิดกาดนัดในช่วงดังกล่าว คือ

- 1) มีผู้ต้องการเปิดกาดแข่งขัน ในจุดใกล้เคียง
- 2) ถูกตำรวจไล่จับรถ พ่อค้า แม่ค้า รถที่ไม่มีทะเบียน
- 3) ถูกตำรวจไล่จับวัว ควาย ของพ่อค้าที่ไม่มีตัวพิมพ์

ในปี พ.ศ.2507 กาดที่เปิดแข่งขันอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเริ่มปิดกิจการลง นายอินสอน ลอมศรี บุตรชายของนายสม ลอมศรี (ซึ่งท่านได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว)พร้อมน้อง และญาติจึงได้ประกาศเปิดกาดแห่งนี้อีกครั้ง และเชิญชวนพ่อค้าแม่ค้ามาค้าขายในกาดแห่งนี้อีก ซึ่งมีพ่อค้า แม่ค้ามาค้าขายพอสมควร และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน(จากการบันทึกของ สม ลอมศรี,2502)

ปัจจุบันกาดวัวควายทุ่งฟ้าบดมีร้านค้าภายในกาดทั้งหมด 500 กว่าร้านค้า เมื่อเทียบกับจากอดีตที่มีเพียง ไม่ถึง 20 ร้าน มีพื้นที่ค้าขายวัวที่มีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับอดีต ซึ่งกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีการหมุนเวียนการเงินและการซื้อขายสินค้าเป็นจำนวนมาก โดยมีการให้บริการทั้งประชาชนทั้งในอำเภอสันป่าตองและอำเภอใกล้เคียง ตลอดจนคนต่างถิ่นจากจังหวัดอื่นทั่วประเทศ มาเที่ยวชมกาดด้วย

2.2 บริบททางการศึกษาวิจัยของภาควัวควาย

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับตลาดวัวควายในภาคเหนือ นั้น พบประเด็นวิจัยหลักอยู่สามประเด็นกล่าวคือ 1) การวิจัยสำรวจปริมาณและการกระจายตัวของภาค 2) การวิจัยถึงปัจจัยต่อการเกิดและเติบโตของภาคในด้านกายภาพ เช่น ที่ตั้ง ท่าเล การเข้าถึง และ 3) การวิจัยความสัมพันธ์ของภาควัวควายกับระบบเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนเกษตรกรรม ขอยกมากล่าวสรุปพอสังเขปได้ดังนี้

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2531) ได้สำรวจตลาดนัดวัวควายทั้งในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า มีจำนวน 100 กว่าแห่ง โดยมีการจัดตั้งขึ้นตามหมู่บ้านหรือตำบลใหญ่ในแหล่งเกษตรกรรมยังคงเลี้ยงโค-กระบือไว้ในครอบครัว การเกิดตลาดนัดใหม่ในช่วงแรกเป็นเรื่องไม่ยุ่งยากมากนัก มีการเติบโตไวและยังไม่มีปัญหามากนัก โดยมีกิจกรรมหลากหลาย มีรอบวันซื้อขายที่แน่นอน มีการหมุนเวียนสินค้าอื่นๆ นอกจากวัวควาย มีลักษณะเป็นศูนย์รวมสินค้าและกิจกรรมในชุมชนที่สนับสนุนระบบเศรษฐกิจสังคมเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

กนกพร กระบวนศรี (2531) ได้ศึกษาภาคนัดหมุนเวียนชนบทในภาคเหนือในเขตเชียงใหม่-ลำพูน พบว่าปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการกระจายของภาคนัด ประกอบด้วยเส้นทางคมนาคม ความสะดวกในการเข้าถึง และที่ตั้งซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งตั้งถิ่นฐานของผู้บริโภค ส่วนปัจจัยสำคัญของผู้ค้านั้นแบ่งเป็นสองกลุ่มตามประเภทผู้ค้า คือ กลุ่มผู้ค้าหมุนเวียนและกลุ่มประจำปัจจัยของผู้ค้า คือ ความสะดวกในการเดินทางและเข้าถึง อรรถาศัยของเจ้าของภาคและปริมาณผู้ซื้อภายในพื้นที่ งานวิจัยนี้เสนอแนะว่าเนื่องจากภาคมีความสำคัญต่อประชาชนในชนบท รัฐบาลจึงควรส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้าขายผลิตผลการเกษตรในแต่ละท้องถิ่น โดยปรับปรุงเส้นทางคมนาคมขนส่ง และสร้างความร่วมมือกับเจ้าของตลาด

สุทธิธิ์ ชูชาติ (2538) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาควัวในฐานะภาพสะท้อนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของสังคมชาวนาในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่า พัฒนาการของภาควัวควายในระยะก่อน พ.ศ.2510 มีการค้าวัวควาย ม้าและสินค้าพื้นเมืองเป็นหลัก ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป โครงสร้างการค้าในภาควัวควายได้เปลี่ยนตาม โดยมีสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานเข้ามาส่วนแบ่งการภาคในตลาดวัวควายมากขึ้น งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภาคนัดวัวควายต่อวิถีชีวิตชาวบ้านล้านนา โดยยังสะท้อนปัญหาการลดจำนวนและปิดตัวลงของภาควัวควายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาไม่นานจากที่สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2531) กนกพร กระบวนศรี (2531) ได้ศึกษาไว้และยังไม่ปรากฏปัญหาดังกล่าว สุทธิธิ์ได้เสนอทางแก้ไขให้ปรับระบบภาคใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางการเกษตรและหัตถกรรมของหมู่บ้าน เพื่อมิให้เกิดการดูดกลืนเงินตราจากหมู่บ้านออกสู่เมืองเพียงอย่างเดียวและยังเป็นการรักษาระบบการผลิตและวัฒนธรรมของหมู่บ้านไว้ด้วย

โดยพื้นฐานความเชื่อว่าถ้าวัฒนธรรมหมู่บ้านเหนียวแน่นและเข้มแข็ง กระแสการพัฒนาแบบฉาบฉวยซึ่งทำลายภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านก็ยากที่จะทำลายโครงสร้างของหมู่บ้านได้ โดยผู้วิจัยให้แง่คิดว่าเทคโนโลยีมีส่วนช่วยในการพัฒนาหากสามารถประยุกต์ให้เข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยจะสามารถสร้างสรรค์ผลผลิตใหม่ที่ขึ้นอยู่กับฐานสังคมเดิมได้

ชมชวน บุญระหงษ์ (2543) ศึกษาภาคนี้ในประเด็นที่เป็นภาคทางเลือกทางเกษตรกรรม โดยพบว่าภาคนี้ชนบทเป็นส่วนในการสร้างสังคมแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลและสร้างความเชื่อมโยงในหลายระดับ คือ ระหว่างเกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตกับผู้ซื้อที่เป็นผู้บริโภค ระหว่างเมืองกับชนบท มีผลให้เกษตรกรมีความมั่นคงทางรายได้กว่าการค้าขายในระบบภาคหลักที่มีคนกลางเพราะเกษตรกรสามารถกำหนดราคาสินค้าได้เอง ส่งผลให้ผู้บริโภคได้ซื้อสินค้าในราคายุติธรรม เป็นการส่งเสริมระบบการพึ่งพาอาศัยกันและกันในชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อันเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมเรื่องภาควิสาหกิจแสดงประเด็นร่วมกันที่สำคัญ คือ เป็นภาคนี้ที่ท้องถิ่นชนบทที่สำคัญในการสร้างสังคมเกษตรกรรมตามวิถีพึ่งพาตนเอง โดยจะเห็นว่าการศึกษานี้ที่ผ่านมาให้ข้อมูลเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แต่ขาดประเด็นด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในมุมมองของพื้นที่ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไป

2.3 กรอบแนวคิดของการวิจัย

ในเนื้อหาส่วนนี้เกี่ยวกับทฤษฎีและงานวิจัยในอดีตซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดกรอบวิจัยออกแบบวิธีการศึกษา โดยมีเนื้อหา ดังนี้ แนวคิดด้านสภาพแวดล้อม แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์พื้นที่ และแนวคิดในการออกแบบโดยใช้ข้อมูลบริบทเป็นฐาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.3.1 แนวคิดด้านสภาพแวดล้อมพื้นที่และความสัมพันธ์

แนวคิดด้านสภาพแวดล้อมนี้เลือกบททวนแนวคิดที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคมประกอบด้วย 3 แนวคิดคือ

2.3.1.1 สภาพแวดล้อม

Amos Rapoport (1990) ได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อม (Environment) เป็นชุดความสัมพันธ์ระหว่างบริบทแวดล้อมกับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยมีรูปแบบและโครงสร้างภายใต้วัฒนธรรมของพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการจัดการ การใช้ชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ภายในพื้นที่นั้น องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมประกอบด้วยได้แก่ พื้นที่ (Space) เวลา (Time) การสื่อสาร (Communication) และ ความหมาย (Meaning) โดยองค์ประกอบทั้ง 4 นี้เป็นส่วนสำคัญในการเกิดสภาพแวดล้อมภายใต้การจัดวางขององค์ประกอบดังนี้

การจัดวางพื้นที่ (Organization of Space)

การจัดวางพื้นที่เป็นการสะท้อนภาพทางความคิดที่แสดงออกถึงความสอดคล้องกันระหว่าง พื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) และพื้นที่ทางสังคม (Social space) ภายใต้วัฒนธรรมที่ถูกผู้ใช้พื้นที่กำหนดขึ้น โดยพื้นที่ถือเป็นความสัมพันธ์ในเชิงสามมิติที่ห่อหุ้ม พื้นที่รอบตัวบุคคล ทั้งเชิงพื้นที่และเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งของ และสิ่งของด้วยกันเอง เป็นหลักสำคัญในการจัดวางพื้นที่เป็นที่สร้างให้เกิดสภาพแวดล้อมขึ้นมา

การจัดวางเวลา (Organization of Time)

เวลาเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อม ที่สะท้อนพฤติกรรมหรือการกระทำร่วมกันของมนุษย์และสรรพสิ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างของเวลาที่หมุนรอบพื้นที่ ที่ประกอบด้วย เวลาที่เป็นเส้นตรง คือ การใช้ชีวิตประจำวัน และเวลาที่โคจรรอบตัว คือ วัฒนธรรมของพื้นที่ โดยการจัดการพฤติกรรมของมนุษย์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้กับพื้นที่ทางกายภาพ ในรูปแบบของชีวิตประจำวัน พิธีกรรม งานเทศกาล และ งานเฉลิมฉลอง เป็นต้น

การจัดวางสื่อสาร (Organization of Communication)

การจัดวางการสื่อสาร เป็นส่วนสำคัญในการสร้างบทสนทนาระหว่างบุคคลต่อบุคคล ที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคล ทั้งโดยการ พูดคุยต่อหน้ากัน หรือการสนทนาในรูปแบบอื่น ทางใดทางหนึ่งก็ตาม ซึ่งขึ้นอยู่กับ บริบทที่ตั้งและสิ่งแวดล้อม

การจัดวางความหมาย (Organization of Meaning)

การจัดวางพื้นที่เป็นมากกว่าการแสดงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ยังแสดงถึงความหมายของพื้นที่ที่ต้องการสื่อสารออกมา การจัดวางความหมายมีอยู่ในรูปแบบของ สัญลักษณ์ วัสดุ สี รูปร่าง ขนาด ซึ่งสามารถรับรู้ได้โดยตรงหรือโดยนัย ความหมายเป็นส่วนสำคัญของการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ ให้พื้นที่ที่อาจมีกายภาพคล้ายกัน ต่างกันเพราะความหมายที่ซ่อนอยู่นั้นอาจไม่เหมือนกัน

2.3.1.2 พื้นที่เชิงมานุษยวิทยา

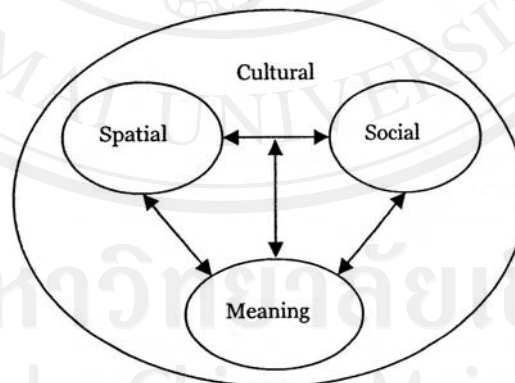
Shirley Ardener (1997) ได้ศึกษาพื้นที่เชิงมานุษยวิทยา โดยกล่าวว่าเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างขอบเขตรูปธรรมและนามธรรมของพื้นที่ 3 ลำดับชั้น ได้แก่

- พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) ได้แก่สิ่งต่างๆ ที่อยู่บนพื้นดิน ทั้ง สิ่งของ มนุษย์ สิ่งก่อสร้างจากมนุษย์ ระบบนิเวศวิทยาเมือง และทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่ง เสมือนเป็นพื้นที่ที่ประกอบด้วยประติมากรรมสามมิติ ที่มีความหมายมากกว่ารูปร่างที่แสดงออกมา โดยอยู่ภายใต้การห่อหุ้มและกำหนดเป็นที่ว่างขึ้นมา

- พื้นที่ทางสังคม (Social Space) ส่วนประกอบโครงสร้างทางสังคม ทั้ง เศรษฐกิจ การแบ่งชนชั้น เพศ สายพันธุ์ การอยู่อาศัยและชีวิตประจำวัน โดยเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม
- พื้นที่ทางอภิปรัชญา (Metaphysic Space) เป็นการแสดงระบบนิเวศน์ของสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นในจักรวาล เกี่ยวกับ จักรวาลวิทยา ระบบของโลก ศิลธรรม ศาสนา ความเชื่อ ด้วยการแบ่งตามองค์ความรู้ กฎและศีลธรรม จากมุมมองของการสังเกตการณ์ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

2.3.1.3 ความสัมพันธ์เชิงกายภาพ-สังคม

Oranratmanee (2008) ได้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงกายภาพกับสังคม (Spatio-Social Relationship) ที่เกิดในสภาพแวดล้อมภายใต้กรอบของสังคมวัฒนธรรมที่พื้นที่นั้นตั้งอยู่ โดยกล่าวว่าความสัมพันธ์นี้ได้สร้างความหมายเฉพาะให้กับพื้นที่นั้นต่างจากที่อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพและสังคมนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายใต้พลวัตและปัจจัยและการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงมีผลให้เกิดการสร้างควมหมายใหม่และอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนไปแก่พื้นที่นั้นเป็นวงจรต่อเนื่องไม่สิ้นสุด เมื่อการเปลี่ยนแปลงดำเนินไป อัตลักษณ์จะเปลี่ยนตามทีละน้อยหรือมากตามแต่ระดับของความเปลี่ยนแปลงนั้น สิ่งสำคัญของการดำรงรักษาอัตลักษณ์จะอยู่ที่การจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่มีผลต่อการสร้างควมหมายใหม่แก่สภาพแวดล้อม

ภาพ 2-1 ความสัมพันธ์เชิงกายภาพกับสังคม

จะเห็นว่า การกำหนดแนวคิด 3 เรื่องนี้มองที่ความเชื่อมโยงระหว่างกัน โดยการนำมาใช้นั้นมิได้ใช้โดยตรงในระเบียบวิธีวิจัยแต่ใช้เป็นการกำหนดกรอบการมองหัวข้อวิจัย การเลือกเครื่องมือวิจัย การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการสรุปผลข้อมูลเพื่อนำไปใช้ด้วย

2.3.2 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์พื้นถิ่น (Vernacular Identity)

แนวความคิดด้านอัตลักษณ์พื้นถิ่น แบ่งออกเป็น การศึกษาอัตลักษณ์และการศึกษาแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนี้

2.3.2.1 อัตลักษณ์ (Identity)

งานศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์นั้นส่วนมากจะกล่าวถึงอัตลักษณ์บุคคล (Personal Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity)

- อัตลักษณ์

อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546) กล่าวถึงคำว่าอัตลักษณ์ว่ามาจากการแปลความหมายของคำว่า Identity ซึ่งในพจนานุกรมภาษาอังกฤษแปลว่าสิ่งที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งหนึ่งและมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นที่ทำให้โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น อัตลักษณ์นี้เลื่อนไหลไปตามบริบทและเวลาที่เปลี่ยนไปซึ่งคล้ายกับประเด็นของด้านสภาพแวดล้อมของพื้นที่

การแบ่งอัตลักษณ์เป็นสองระดับ คืออัตลักษณ์บุคคล (Personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) โดยอัตลักษณ์เป็นปริมณฑลที่เชื่อมต่อระหว่างความเป็นปัจเจกบุคคลและสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จากการศึกษาของอภิญา กล่าวถึงชาร์ล คูลีย์ (Charles Cooley) ผู้ซึ่งเชื่อว่าสังคมและปัจเจกบุคคลเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ สังคมเกิดจากการผสมผสานของตัวตนเชิงจิตของคนหลายคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความรู้สึกเกี่ยวกับตัวเราเองพัฒนาขึ้นมาจากปฏิกิริยาของเราต่อความเห็นของผู้อื่นเกี่ยวกับตัวเรา ประกอบด้วยภาพลักษณ์ของเรามีต่อตนเอง และจินตนาการเกี่ยวกับการตัดสินของผู้อื่นต่อภาพลักษณ์นั้น ตลอดจนปฏิกิริยาและความรู้สึกต่างๆ ของเราต่อจินตนาการดังกล่าวซึ่งหลอมรวมกันก่อนเป็นความรู้สึกบางอย่างที่เรามีต่อตนเอง

- ความหมายของพื้นที่

สันต์ สุวัจนารัตน์ (2551) กล่าวถึงอัตลักษณ์และความหมายของพื้นที่ ตามคำว่า พื้นที่ (Place) หมายถึงการใช้ภาพตัวแทนที่ต้องการให้ได้มาซึ่งรูปธรรม ขอบเขต หรือลักษณะของพื้นที่ที่ชัดเจน โดยอาศัยการนำเสนอผ่านระบบต่าง เช่น พิกัดต่างๆ ระบบกริด ระบบการวัด ซึ่งรวมไปถึงแผนที่ ภาพเขียน ภาพวาดต่างๆ ดังนั้นในนิยามความหมายคำว่า พื้นที่จึงมีนัยยะที่สื่อถึง การที่พื้นที่ทางนามธรรมถูกระบุ-ท่านกระทำ เป็นการคิดถึงเวลาที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง เกิดและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง สามารถควบคุมมันเพื่อที่จะผลิตภาพตัวแทนหรือมโนภาพของสิ่งที่เราคิดหรือเห็นอยู่ต่อหน้า และการที่เราสามารถควบคุมเวลา กฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆ ในการใช้ภาพตัวแทนใน

ลักษณะนี้ได้ขึ้นจึงทำให้ความหมายของพื้นที่ซึ่งสื่อถึงการครอบครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการครอบครองทางความหมาย

เมื่อพิจารณาเฉพาะความหมายของอัตลักษณ์แล้ว จะพบว่ามีการเน้นถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวที่ทำให้โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น ซึ่งสามารถเปลี่ยนตามบริบทหรือเวลาที่เปลี่ยนไปซึ่งการมองอัตลักษณ์ของความเป็นพื้นที่นั้นมีการตีความของบริบทพื้นที่นั้นเข้าไปเกิดเป็นความหมายเฉพาะบริบทที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดของงานวิจัยได้

2.3.2.2 สถาปัตยกรรมพื้นที่

การรวบรวมประเด็น แนวคิด ทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นที่ดังนี้

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (2525) กล่าวว่าสถาปัตยกรรมพื้นที่หมายถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ รูปแบบสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อที่ให้มีรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นได้

อรศิริ ปาณินท์ (2546) กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นที่หมายถึงสถาปัตยกรรมที่มีธรรมชาติของการดำรงชีวิตในแต่ละท้องถิ่น โดยการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่เป็นการศึกษาที่จำเป็นต้องผนวกด้วยการวิเคราะห์ วิจัยในวิชาการรอบด้านไปพร้อมกับการศึกษาตัวสถาปัตยกรรม ดังนั้นวิธีการศึกษาที่จะให้ความรู้ที่กระจ่างจำเป็นต้องทำการศึกษากาศนามด้วยการสำรวจให้เห็นแน่ชัดด้วยตาของตัวเอง การศึกษาในลักษณะของการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อตอบคำถามต่างๆ ที่เป็นข้อสงสัย การศึกษาจำเป็นต้องศึกษาให้กว้างและเป็นการศึกษาแบบเปรียบเทียบผสมผสานแบบเจาะลึกเฉพาะกรณี

ฤทัย ใจจงรัก (2546) กล่าวว่าสถาปัตยกรรมพื้นที่ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่ายและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบอย่างสมดุล ทั้งผู้พักอาศัย สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเกิดจากภูมิปัญญาของชุมชนที่สั่งสมมาในความพอดีและความพอเพียงของวิถีชีวิต การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ควรรวมไปถึงการตั้งถิ่นฐาน ประเพณี วัฒนธรรม คติความเชื่อ วิถีชีวิตของชุมชน ที่สัมพันธ์กัน ทั้งหมดนี้ล้วนก่อกำเนิดเป็นสถาปัตยกรรมในแต่ละสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ และสภาพทางสังคม วัฒนธรรม

ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี (2552) ได้รวบรวมประเด็น แนวคิด ทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตะวันตกและไทยที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

Oliver (1997) กล่าวว่าอัตลักษณ์พื้นถิ่นเกิดจากการสร้างตามความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ โดยผู้ใช้งานหรืออยู่อาศัยเอง ใช้เทคโนโลยีตามแบบอย่างประเพณีที่สืบทอดกันมาภายใต้ค่านิยม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนผู้สร้างนั้น

Mercer (1975) กล่าวว่าอัตลักษณ์พื้นถิ่นคือรูปแบบเฉพาะตัวที่เลือกสรร โดยของกลุ่มคนในบริบทสถานที่และเวลาหนึ่งๆ เขากล่าวว่าไม่มีอาคารใดสามารถสร้างอัตลักษณ์พื้นถิ่นขึ้นลอยๆ โดยปราศจากความสัมพันธ์กับบริบทได้

Brunskill (1981) กล่าวว่า อัตลักษณ์พื้นถิ่นถูกสร้างอย่างจงใจให้ถาวรมิให้ชั่วคราวจากแรงบันดาลใจทางประเพณี เพื่อสนองต่อกิจกรรมประจำวันที่ยืดหยุ่นของคนที่ไปในไร่หรือในอุตสาหกรรม มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งต่อกันที่นั่นๆ และใช้วัสดุก่อสร้างท้องถิ่น แสดงออกถึงวัฒนธรรมและปรัชญาที่สั่งสมมาในวิถีชีวิตของผู้คน เป็นความสามารถในการออกแบบและก่อสร้างที่ผสมผสานความคิดและอารมณ์มากกว่าประโยชน์ใช้งานเพียงอย่างเดียว

มุมมองของอัตลักษณ์พื้นถิ่นไทยมีแนวความคิดคล้ายคลึงกับของต่างประเทศเช่นเดียวกัน ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี (2552) กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหมายถึงสิ่งก่อสร้างตลอดจนสภาพแวดล้อมกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไป เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม กับการดำเนินชีวิตซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อจะให้มีความเหมาะสมตัวขึ้นได้ จะเห็นได้ว่ามุมมองอัตลักษณ์ของพื้นถิ่นของไทยและต่างประเทศมีความสอดคล้องกัน คือสร้างขึ้นโดยผู้ใช้หรืออยู่อาศัยเองที่เป็นคนทั่วไป เพื่อการใช้งานของตนหรือของกลุ่ม โดยตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบริบทที่ตั้งอยู่ มีการใช้วัสดุ เทคโนโลยี การก่อสร้างที่ทำได้ในท้องถิ่น เป็นไปตามแนวทางและวิธีประเพณีที่ปฏิบัติกันมา

2.3.3 แนวความคิดในการออกแบบ

การรวบรวม แนวคิดในการออกแบบทางสถาปัตยกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบ และส่งเสริมสภาพแวดล้อม มีดังนี้

แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2532) และ (2541) กล่าวถึงการศึกษาแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นกลยุทธ์มูลฐานที่ใช้ในการดำเนินงานออกแบบ เพื่อให้ได้ผลงานออกแบบที่เป็น การแก้ปัญหาที่ดีที่สุด ที่สนองตอบต่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ ในที่นี้ได้เลือก แนวความคิดในการออกแบบ 2 ระดับ คือ Programmatic Concepts และ Design Concepts ซึ่งให้ ความหมายของกระบวนการแปลงรูปธรรมเป็นนามธรรม มีรายละเอียดดังนี้

Programmatic Concept หมายถึง ความคิดในระดับนามธรรมที่มุ่งใช้ในการแก้ปัญหาด้าน การใช้สอยของโครงการ โดยที่ยังไม่ชี้แจงถึงผลลัพธ์ทางกายภาพที่ชัดเจน

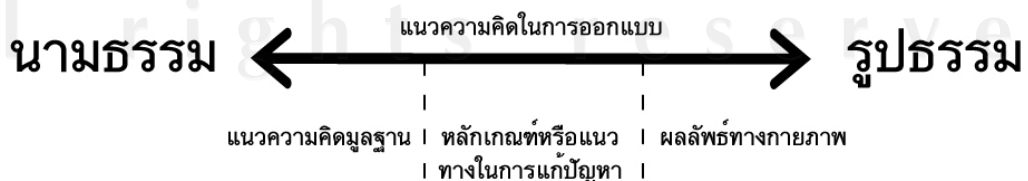
Design Concept หมายถึงความคิดในระดับรูปธรรมที่มุ่งใช้ในการแก้ปัญหาด้าน สถาปัตยกรรมของโครงการ โดยการเสนอผลลัพธ์ทางกายภาพที่ชัดเจน

วิมลสิทธิ์ได้กล่าวว่า แนวความคิดในการออกแบบมีความหมายที่กว้างมากในลักษณะที่ เป็นพิสัยระหว่างความหมายที่เป็นนามธรรมกับความหมายที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการนำเอา ความหมายนามธรรมเป็นความคิดเห็น มาแปลงสู่รูปธรรม จึงเป็นการตีโจทย์ของการออกแบบที่ สำคัญ

แนวความคิดในการออกแบบมีลักษณะทั่วไปที่เป็นมูลฐานของการแก้ปัญหา ซึ่งวิเคราะห์ พิสัยของความหมายของแนวความคิดในการออกแบบออกเป็น 3 ช่วงความหมายได้แก่

- 1) แนวความคิดมูลฐาน
- 2) หลักเกณฑ์หรือแนวทางในการแก้ปัญหา
- 3) ผลลัพธ์ทางกายภาพ

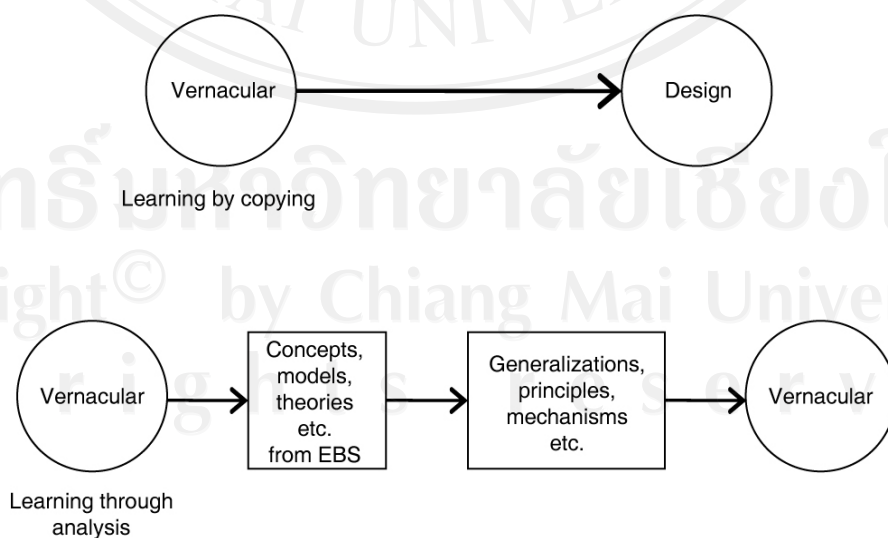
มีลักษณะความสัมพันธ์ดังภาพที่ 2-2 ดังนี้

ภาพ 2-2 แนวความคิดในการออกแบบ

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดมูลฐานเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดในการออกแบบที่มีความเป็นนามธรรมมาก โดยกำหนดแนวความคิดหลักในการออกแบบในลักษณะที่ครอบคลุมและควบคุมงานออกแบบ และอาจตอบสนองต่อแนวความคิดมูลฐานแนวความคิดใดก็ได้หลายทางด้วยกัน ทำนองเดียวกัน ในการเสนอผลลัพธ์ทางกายภาพที่เหมาะสมแล้เป็นไปใน ที่เป็นการสนองตอบต่อหลักเกณฑ์หรือแนวทางใดในการแก้ปัญหานั้นก็อาจเสนอเป็นรูปแบบทางกายภาพได้หลายรูปแบบ ซึ่งล้วนมีความสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในการแก้ปัญหาที่ได้เลือกใช้เป็นแนวทางในการกำหนดทางกายภาพ

Amos Rapoport (2006) ได้นำเอาทฤษฎีของสภาพแวดล้อมมาขยายความในการออกแบบ โดยขกรณการออกแบบจากงานพื้นถิ่นโดยกล่าวว่า การศึกษาการออกแบบสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นโดยทั่วไป (Vernacular design) เป็นการค้นหาสิ่งประกอบสำคัญที่สร้างขึ้นมา ทั้งสภาพแวดล้อมประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม แล้วนำสิ่งที่สนใจหรือมีเสน่ห์ดึงดูด มาเลียนแบบหรือคัดลอกคุณลักษณะสำคัญโดยตรง เช่น หีบรูปร่าง รูปทรง รายละเอียด มาใช้ในการออกแบบโดยตรงทำให้ผลของการออกแบบเป็นการคัดลอกของเดิมที่อาจไม่ตรงกับโจทย์ใหม่ที่ตั้งขึ้น เขากล่าวว่า การออกแบบควรมีฐานมาจากการวิจัยโดยการศึกษาจากบทเรียนหรือพื้นฐานของการวิเคราะห์โดยทฤษฎีสภาพแวดล้อมต่างๆ เช่น ทฤษฎีการศึกษาสภาพแวดล้อมและพฤติกรรม (Environment-Behavior Studies) เพื่อหาแนวคิดแบบจำลองทฤษฎีให้ได้ก่อนแล้วนำมาสังเคราะห์ ขยายความเป็นหลักการ กฎเกณฑ์เครื่องมือ ในการออกแบบตามโจทย์ใหม่มากกว่าการคัดลอกให้เหมือนเดิมซึ่งวิธีดังกล่าวนำมาใช้ในการประยุกต์สู่การออกแบบสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นได้

ภาพ 2-3 การเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น

จากแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทั้ง 2 แนวความคิดนี้ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่ของงานวิจัยและการสรุปผลข้อมูลในการออกแบบด้วย

2.4 การท่องเที่ยวชุมชน

ในเนื้อหาส่วนนี้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่และการสร้างพื้นที่เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีเนื้อหาสองส่วนคือ การท่องเที่ยวชุมชนและการอนุรักษ์

การท่องเที่ยวชุมชน

ความหมายของ การท่องเที่ยว หมายถึงการเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อทำการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจหรือก่อให้เกิดการกระทำร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไปศึกษาและท่องเที่ยวตามแหล่งต่างๆ จากแผนแม่บทของการพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540) ได้แบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็น 4 อย่างด้วยกัน คือ 1) การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ 2) การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความ เป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงให้ความรู้และความภูมิใจ เป็นการท่องเที่ยววัฒนธรรม (Cultural Tourism) 3) การท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและความพึงพอใจในการพักผ่อน สนุกสนาน รื่นเริงบันเทิงใจ เป็นการท่องเที่ยวแบบบันเทิงและการกีฬา และ 4) การท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการประชุมสัมมนาการติดต่อทางธุรกิจ จากประเภทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวชุมชนภายในภาคัวควายทุ่งฟ้าบดถือเป็นประเภท การท่องเที่ยว วัฒนธรรม จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับ การท่องเที่ยววัฒนธรรมและการท่องเที่ยวชุมชนเป็นหลัก

นำชัย ทนุผล (2543) กล่าวถึงจุดเน้นของการท่องเที่ยวคือพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เอกลักษณ์ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบของแหล่งที่เป็นจุดหมายการท่องเที่ยว เอกลักษณ์ที่มีความหมายกว้างๆ ที่เป็นอัตลักษณ์หรือเฉพาะเจาะจงที่เป็นลักษณะจริงแท้ ณ ที่นั้น (Authentic) หรือเกิดเฉพาะถิ่น (Endemic) หรือไม่เหมือนใคร (Unique) ทั้งนี้มุ่งเน้นที่ระบบนิเวศของพื้นที่นั้นๆ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนี้ นอกจากเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจการท่องเที่ยวแล้วยังเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นไปตาม ธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นจุดหมายของการท่องเที่ยว (Destination) ที่เป็นแหล่งธรรมชาติรวมทั้งวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

จึงกล่าวได้ว่า แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นกับแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีรากฐานอยู่กับธรรมชาติโดยมีกระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นในทุกขณะทุกขั้นตอนของการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ทำให้มีการส่งเสริมประสบการณ์ที่ดีมากขึ้นตามลำดับร่วมกันให้หมู่ผู้เกี่ยวข้อง การจัดการภายในพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นที่อาจหมายถึงชุมชนหรือประชาชนที่ควรมีส่วนร่วมในการมีสิทธิ์ควบคุมและดูแลกระบวนการท่องเที่ยว ตั้งแต่การสำรวจ วางแผน จัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น และเป็นกระบวนการเรียนรู้สู่ทางการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนอีกด้วย

ศิริ สามสุโพธิ์ (2543) กล่าวถึง สังคมวิทยาการท่องเที่ยว (Sociological of Tourism) คือ วิชาที่กล่าวถึงผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกันและกันของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปของวัตถุและศิลปวัฒนธรรมประเพณี จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้มีการเดินทางไปทำการศึกษาและท่องเที่ยวตามแหล่งต่างๆ เขากล่าวถึง ความสำคัญของสังคมวิทยาการท่องเที่ยวต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยา ดังนี้

1. ก่อให้เกิดรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศให้แก่ประเทศชาติ
2. ก่อให้เกิดการกระจายรายได้
3. ก่อให้เกิดการจ้างงาน
4. เป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัด
5. ก่อให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราอย่างกว้างขวาง
6. สร้างความรู้ความเข้าใจอันดีระหว่างคนในท้องถิ่นหนึ่งกับอีกท้องถิ่นหนึ่ง
7. พัฒนาระดับความเจริญของสังคมท้องถิ่น
8. ก่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยในสังคม
9. ลดช่องว่างของสังคม และเสริมมาตรฐานสวัสดิการสังคมโดยตรง
10. เสริมสร้างสุขภาพและจิตใจที่ดี
11. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีระหว่างท้องถิ่น
12. ส่งเสริม อนุรักษ์ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงานของท้องถิ่น
13. สร้างความรู้สึกรักและภาคภูมิใจ
14. การท่องเที่ยวช่วยบำรุงรักษา อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวมีทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงเป็นการดำเนินงานจากอาชีพธุรกิจเกี่ยวกับโรงแรม ภัตตาคาร มัคคุเทศก์ และการขนส่ง ส่วนประโยชน์จากการท่องเที่ยวต่อชุมชน คือ การผลิตสินค้าพื้นเมืองหรือผลิตของที่ระลึก การเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาหาร การผลิตพืชผักผลไม้ และการเกิดอาชีพบริการ ซึ่งทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีงานทำและมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

รติกา อังกูร (2543) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งไปยังแหล่งสถานที่ในชุมชนชนบทที่ชาวบ้านและชาวเขายังคงดำเนินรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่เด่นชัด เป็นลักษณะที่เน้นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ข้อมูล ข่าวสาร ที่เป็นข้อเท็จจริงและเน้น กิจกรรมที่ให้ความสนุกสนานและเอื้อประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ชาวบ้านและต่อชุมชนท้องถิ่น

สินธุ์ สโรบลและสุภาวณี ทรงพรวาณิชย์ (2545) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยวนำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

วรรณพร วัฒนชานุกร (2541) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ปกป้องพื้นที่ต่างๆ ทางธรรมชาติและเป็นวิถีทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากร ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งการศึกษาเป็นหลัก เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในการทำงานของสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร ซึ่งเป็นฐานของวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่ และเมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมนั้นๆ สภาพแวดล้อมจึงมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

หลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม
2. ก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาวแก่ทรัพยากรชุมชนในท้องถิ่น และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเอง ส่วนหนึ่งของรายได้ควรย้อนไปสู่การอนุรักษ์
3. การเสริมสร้างประสบการณ์ให้แก่ักท่องเที่ยวเป็นการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

4. ควรยอมรับในข้อจำกัดของภาพแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะที่เป็นอยู่ หากมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงควรเป็นไปเพื่อให้ทัศนียภาพของท้องถิ่นดีขึ้น
5. การวางแผน ตัดสินใจและดำเนินงาน ควรให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากที่สุด มิใช่เป็นเพียงเป้าหมายของการท่องเที่ยว และให้บุคคลภายนอกมาคิดและตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียว เพราะจะไม่เป็นไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จากการท่องเที่ยวชุมชนและวัฒนธรรม เป็นการนำจุดเด่นและการจัดการของพื้นที่ ธรรมชาติและทรัพยากร รวมถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ให้ดำรงอยู่และเป็นจุดสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวซึ่งการท่องเที่ยวสร้างนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้เช่นกัน จากกรกล่าวของ นำชัย ทนุผล (2543) การที่ชุมชนใดหรือแหล่งท่องเที่ยวในมีความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้หรือไม่ ควรใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาตามที่ตั้งสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้ระบุไว้ดังนี้ คือ

1. ศักยภาพของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาสภาพทรัพยากรที่มีความเหมาะสม มีลักษณะเฉพาะ และคงลักษณะพื้นถิ่น โดยเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นที่และความดึงดูดใจว่ามีมากน้อยเพียงใด เพื่อให้ความสำคัญที่ต่าง ๆ กัน ในองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ โดยศึกษาพิจารณา จาก ความสำคัญของระบบนิเวศ ความสมบูรณ์ ความหลากหลาย ลักษณะที่หายากและความสัมพันธ์ที่เป็นระบบพื้นที่ ความโดดเด่นทางด้านกายภาพ สภาพที่มีความสวยงามของธรรมชาติ และองค์ประกอบทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ที่ผสมผสานเพื่อดึงดูดความน่าสนใจของพื้นที่
2. ศักยภาพของการจัดการพิจารณาจากสภาพการจัดการในปัจจุบันที่สามารถบ่งชี้ถึงโอกาสในการเพิ่มศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้สูงขึ้นได้ ด้วยการให้การศึกษาดูแลจัดการแก่ชุมชนและการรักษาซึ่งทรัพยากรในการดูแลและควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงควรคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและชุมชนด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ของคนในชุมชนจากแต่ละหมู่บ้าน สามารถนำความรู้ไปแปรสู่การดำเนินการให้บังเกิดผลเป็นจริง ด้วยการนำทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน

การอนุรักษ์ (Conservation)

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543) กล่าวถึง การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด (Wise Use) หรือการใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุสมผล (Rational Use) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ใช้ทรัพยากรวันนี้ต้องคิดถึงว่าวันข้างหน้าต้องมีใช้ด้วย และอาจจะรวมความได้ว่า การอนุรักษ์นั้นเป็นแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นหรือวัฒนธรรมให้เป็นที่ไปตามหลักวิชาการ เพื่อการมีใช้ในอนาคตนั่นเอง

จากความหมายข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นผลผลิตทุกสิ่งอย่างของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมยึดปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นการทำนุบำรุงรักษาและการใช้สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถาน เมืองโบราณ และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมทั้งในแง่วิชาการและการท่องเที่ยวที่แสดงออกถึงเกียรติภูมิของความเป็นชาติไทยให้ได้อย่างยาวนานที่สุด

ดังนั้น การอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ในสังคมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. ความจำเป็นในการใช้สถานที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน
2. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นแหล่งสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่น
3. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นแหล่งทำรายได้ให้แก่ประเทศ
4. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นเครื่องหมายแสดงออกถึงความเจริญของงานทางด้านวัฒนธรรม
5. ช่วยประชาสัมพันธ์ประเทศ

การจัดสถานที่ท่องเที่ยวในแง่การอนุรักษ์สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจ

ดำเนินการเบื้องต้นประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ สิ่งที่นักท่องเที่ยวคาดหวังจะได้สัมผัส เช่น สถาปัตยกรรมภายในท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิตประจำวันของประชากรในท้องถิ่น ฯลฯ สิ่งที่ประชากรในชุมชนนั้นๆ คาดหวังจะเกิดขึ้น เช่น ได้มีที่พักผ่อนหย่อนใจ เกิดความภาคภูมิใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนของตน ฯลฯ และสิ่งที่ผู้รับผิดชอบและดำเนินการจัดสถานที่ท่องเที่ยวคาดหวัง เช่น ใช้งบประมาณน้อย เป็นโครงการที่ช่วยส่งเสริม และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากร และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของประเทศหรือท้องถิ่น

การจัดสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในแง่ของการอนุรักษ์สามารถทำดังต่อไปนี้ ได้แก่

1. ควรจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานให้พอเพียง
2. สถานที่ท่องเที่ยวควรอยู่ในย่านชุมชน หรืออยู่ไม่ห่างไกลจากย่านชุมชนมากนัก
3. การจัดร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม

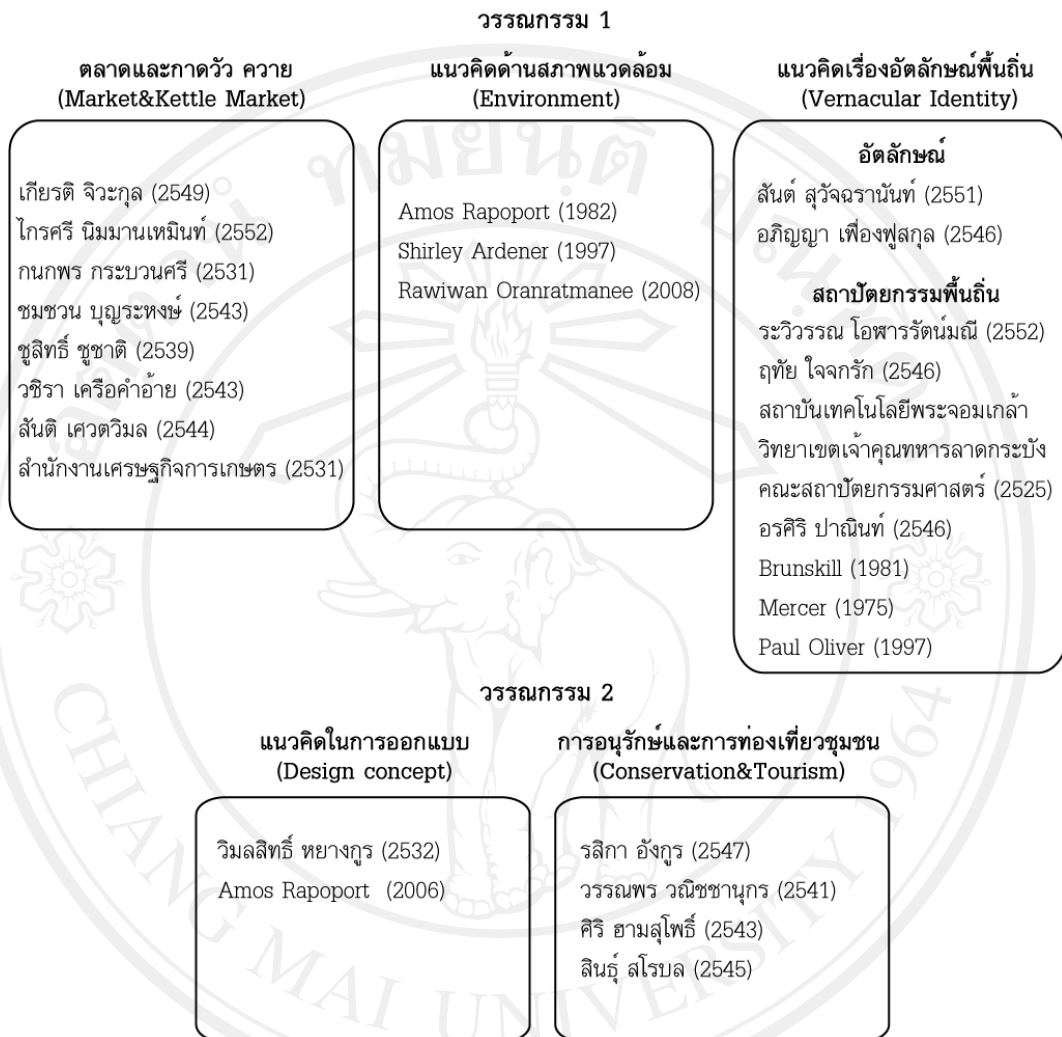
4. การจัดสร้างร้านจำหน่ายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง
5. การทำป้ายโฆษณา เพื่อชี้แจงข้อพึงปฏิบัติเมื่อเข้าไปท่องเที่ยวในสถานที่นั้น
6. การรักษาความปลอดภัยและความสะอาด

หลักการจัดสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในแง่ของการอนุรักษ์ อาจสรุปได้ว่า การจัดสร้างสถานที่ท่องเที่ยวโดยการคำนึงถึงสภาพวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่แสดงออกทั้งในแง่ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ยังจะเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวเพราะมองเห็นคุณค่าศิลปวัฒนธรรม งานเทศกาลประเพณีของพื้นที่นั้น

การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและการอนุรักษ์ ด้วยการอนุรักษ์สิ่งเฉพาะภายในท้องถิ่น ที่มีวัฒนธรรม วิถีชีวิต เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นสามารถสร้างส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดประชาชนจากคนนอกพื้นที่ท้องถิ่นให้สามารถเข้ามาท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ซึ่ง นำชัย ทนุผล (2542) กล่าวว่าความเกี่ยวข้องของชุมชนท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว มีขอบเขต ลักษณะและรูปแบบกว้างขวางและหลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ที่สำคัญ คือ ประโยชน์ของชุมชนที่ได้รับทางเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ในประเด็นประโยชน์ที่ได้รับทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น คือการสร้างงาน การเกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการท่องเที่ยว การเกิดระบบตลาด และเกิดระบบการผลิตวัตถุดิบท้องถิ่นเพื่อป้อนระบบตลาด ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดรายได้ ส่วนประเด็นประโยชน์ด้านสังคม ชุมชนจะเกิดการพัฒนาในทางสร้างสรรค์ในสังคมขึ้น มีการติดต่อทางสังคมที่มีรูปแบบมากขึ้น ที่เกี่ยวกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการบริการท่องเที่ยวของสมาชิกชุมชน สาธารณูปโภคชุมชน ซึ่งจะได้รับการเอาใจใส่พัฒนามากขึ้น เมื่อมีกิจกรรมท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน

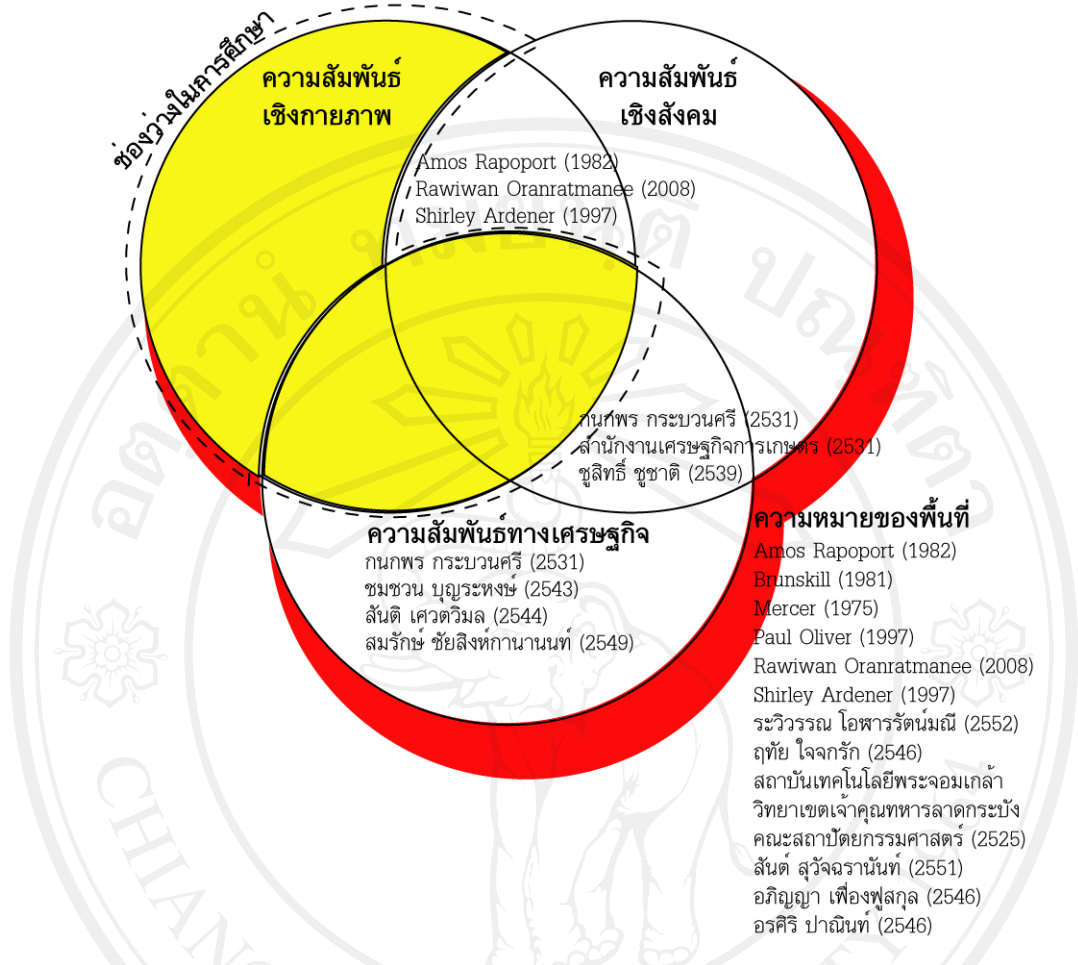
จากเนื้อหาส่วนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อเป็นแนวทางที่นำมาใช้ในการสร้างแนวทางการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวชุมชนให้แก่ภาควิสาหกิจชุมชน และภาคท้องถิ่นอื่น ๆ

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมด สามารถนำมาใช้ในงานวิจัยได้ 2 ส่วนดังภาพ 2-4 ดังนี้

ภาพ 2-4 กรอบการทบทวนวรรณกรรม

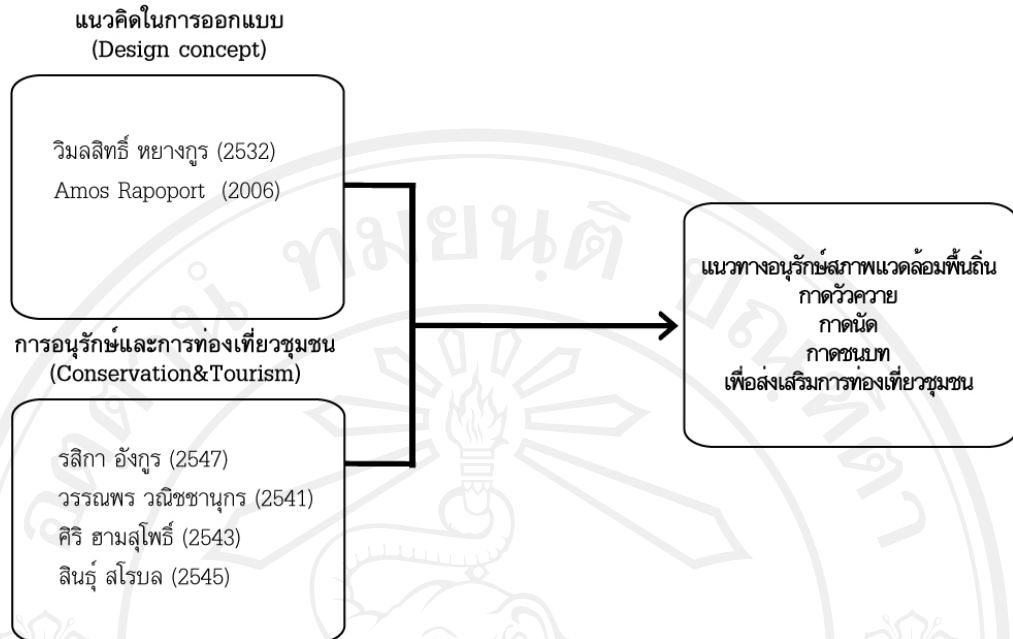
- 1) วรรณกรรม 1 สำหรับ การกำหนดกรอบการมองหัวข้อวิจัย การเลือกเครื่องมือวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล หากนำเนื้อหาในส่วนที่ 1 นี้มาเชื่อมความสัมพันธ์ข้อมูลทางแผนภาพวงกลม โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ความสัมพันธ์เชิงกายภาพ ความสัมพันธ์เชิงสังคม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และความหมายของพื้นที่ ได้ดังนี้

ภาพ 2-5 ความสัมพันธ์ของเนื้อหาวรรณกรรม

จากภาพ 2-5 ในงานวิจัยเกี่ยวกับ กาดวัวควาย ในการศึกษาที่ผ่านมา เน้นไปในทางเศรษฐกิจหรือสังคมโดยขาดประเด็นเชื่อมโยงด้านความสัมพันธ์เชิงกายภาพ สังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกรอบการวิจัยในการหาความสัมพันธ์ของกาดวัวควาย ระหว่างเชิงกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ภายใต้อาณาเขตของพื้นที่ เพื่อนำไปสร้างเครื่องมือวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

- 2) วรรณกรรม 2 สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลและสร้างเป็นแนวทางอนุรักษ์สภาพแวดล้อมพื้นที่ของกาดวัวควาย กาดนัดและกาดชนบทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน มีกรอบแนวคิดดังนี้

ภาพ 2-6 กรอบวรรณกรรมเพื่อการสังเคราะห์

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาของบทที่ 2 ได้แสดงให้เห็นถึงกรอบวิธีคิดของการวิจัยบูรณาการที่รวบรวมองค์ความรู้เรื่องตลาด สภาพแวดล้อม อัตลักษณ์พื้นที่ถิ่น และแนวความคิดการออกแบบ การอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบมีวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้เพื่อสร้างกรอบวิธีวิจัย วิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ในแต่ละส่วนมีการนำไปใช้ต่างกัน คือ วรรณกรรมเรื่องตลาดและภาคีวิศวะ นำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานของภาคีวิศวะในการศึกษาประวัติและความเป็นมาเพื่อเพิ่มเติมช่องว่างทางการศึกษา ในประเด็นด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมในมุมมองของภาคีพื้นที่ถิ่นซึ่งเป็นประเด็นที่นำมาศึกษาในส่วนวิธีวิจัยในบทที่ 3 และการวิเคราะห์ผลการศึกษาในบทที่ 4 นำวรรณกรรมเรื่องแนวความคิดด้านสภาพแวดล้อมและแนวความคิดเรื่องอัตลักษณ์พื้นที่ถิ่นนำมาใช้ในการสร้างกรอบการเก็บข้อมูลและนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ตามแนวคิดทั้งสองส่วนเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เชิงกายภาพและปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้งานที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์พื้นที่ถิ่นของภาคีวิศวะทุกฝ่าย เมื่อได้ผลการวิเคราะห์ทั้งหมดหรืออัตลักษณ์พื้นที่ถิ่นแล้ว นำผลที่ได้ไปใช้ในการสังเคราะห์ในบทที่ 5 ภายใตกรอบแนวความคิดในการออกแบบและการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อนำอัตลักษณ์พื้นที่ถิ่นที่ได้ไปใช้ในการสร้างแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมอัตลักษณ์พื้นที่ถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนต่อไป